

PAUL L. GAVRILYUK

**CATEHEZĂ ȘI CATEHUMENAT
ÎN PRIMELE VEACURI ALE BISERICII**

Traducere din limba franceză
PAULA ILAȘ ȘI DANIELA BAHRIM

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2018

CUPRINS

Mulțumiri	9
Abrevieri	11
Prefață	13
I. Începuturile Bisericii neotestamentare	19
Cateheza ca întâlnire cu Iisus	20
Prozelitismul în iudaism și misiunea apostolică printre păgâni	25
Catehumenat și Botez	28
Etapele catehumenatului	31
Conținutul catehezei apostolice	36
Tradițiile locale ale catehezei	45
Primii cateheți	50
II. Convertire și catehumenat în secolul al II-lea	57
Moștenirea iudaică și transformarea ei în viața Bisericii	57
Școala creștină și cultura păgână	62
Autoritatea învățătorilor și diversitatea școlilor creștine	68
Inițierea la Școala lui Iustin din Roma	72
Cateheza ca istorie a mântuirii	75
Cateheza celor două căi	81
III. Catehumenatul în <i>Tradiția apostolică</i> și documentele aferente	85
<i>Tradiția apostolică: Un ordo eclesial de origine incertă</i>	86
Întâlnirea prealabilă	88

Treapta de jos a catehumenatului	95
Treapta de sus a catehumenatului și botezul	97
Decorul arhitectural al catehumenatului în secolul al III-lea ...	103
IV. Școala catehetică din Alexandria (sfârșitul secolului al II-lea – mijlocul secolului al III-lea)	107
Pleiada din Alexandria: Panten, Clement, Origen și ceilalți ...	110
Credința, educația păgână și filosofia elenistică	121
Conținutul catehezei lui Origen	129
Catehumenat și practică de pocăință	137
Cunoaștere exoterică și ezoterică	142
V. Catehumenatul la Ierusalim în secolul al IV-lea	149
Schimbările în relațiile dintre Biserică și Stat	150
Înflorirea unei geografii sfinte în timpul împăratului Constantin	151
Încreștinarea bazilicilor și locul catehumenilor în biserică	155
Catehumenatul și celelalte mijloace de convertire	160
Două viziuni ale educației elenistice: tertulianismul și origenismul	165
Două etape ale catehumenatului	169
Practica amânării Botezului	173
Primirea în categoria „celor pentru luminare” (<i>illuminandi</i>)	175
Exorcismele	180
Disciplina arcană	184
Cateheza dogmatică a Sfântului Chiril al Ierusalimului	191
Cateheza mistagogică	196
VI. Catehumenatul în Antiohia de la sfârșitul secolului al IV-lea până la mijlocul secolului al V-lea	203
Influența origenismului asupra școlilor teologice din Alexandria și Antiohia	204

Doi dascăli: Ioan Gură de Aur și Teodor de Mopsuestia	208
Etapa îndepărtată a catehumenatului și Botezul amânat	211
Conversația cu „cei pentru luminare” (<i>illuminandi</i>)	213
Exorcismele	215
Cateheza morală a Sfântului Ioan Gură de Aur și practica ascetică	216
Cateheza dogmatică a lui Teodor de Mopsuestia ca explicare a <i>Simbolului de credință</i>	219
Istoria mântuirii în cateheza din cartea a VII-a a <i>Constituțiilor apostolice</i>	222
O cateheză pentru cateheții Sfântului Grigorie de Nyssa	228
Botezul și ritualurile care-l însoțesc	233
Cateheza mistagogică	240
Participarea catehumenilor și a penitenților la Sfânta Liturghie	245
VII. Catehumenatul la Milan și în Africa de Nord de la sfârșitul secolului al IV-lea până la mijlocul secolului al V-lea	253
Călătoria spirituală a Fericitului Augustin	258
Pre-catehumenatul	266
Rânduiala facerii catehumenului	272
Catehizarea „auditorilor”	275
Nevoințe ascetice și cateheză morală	280
„Transmiterea” și „restituirea” <i>Simbolului de credință</i>	284
„Transmiterea” și „restituirea” rugăciunii „Tatăl nostru” și a psalmilor	294
Cateheza mistagogică a Sfântului Ambrozie din Săptămâna Luminată	297
VIII. Declinul catehumenatului în Evul Mediu timpuriu	307
Cauzele declinului catehumenatului prebaptismal	308

Urmele prescurtării și dispariției catehumenatului prebaptismal	317
Urmele unei tradiții continue a catehumenatului prebaptismal	323
Postfață	333
Bibliografie	339
Indici	371

Mulțumiri

Renașterea creștinismului în Rusia după căderea sistemului sovietic a reprezentat principalul impuls în scrierea acestei cărți. Pe când eram student la Moscova, la începutul anilor 1990, am văzut Biserica Ortodoxă Rusă reînviind din propriile ruine și confruntându-se cu provocarea uriașă de a evangheliza o societate în mare parte atee. Deși provocările rămân actuale, nu se poate nega faptul că tendința către o secularizare radicală – orientare a societății sovietice după instalarea puterii bolșevice – a fost inversată. Această inversare oferă o lecție de istorie încurajatoare nu doar pentru Rusia, ci și pentru toți cei care sunt neliniștiți cu privire la descreștinarea actuală a civilizației occidentale.

Am dedicat ediția în limba rusă a acestei lucrări unui remarcabil intelectual ortodox entuziast, părintele Georges Tchistiakov, preotul Bisericii „Sfinții Cosma și Damian” din Choubino, Moscova. Conferințele sale, predicile și exemplul personal în mărturisirea lui Hristos au avut o influență hotărâtoare în formarea intelectuală și viața mea personală. Munca mea de cercetare s-a bucurat de încurajările și excelențele sfaturi ale profesorului William Abraham, cel care a coordonat activitatea mea la Southern Methodist University și care mi-a rămas un prieten apropiat. M-am implicat în proiectul acestei lucrări cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Dimitri Royster, arhiepiscop de Dallas și de Sud din cadrul Bisericii Ortodoxe a Americii: arhiepiscopul Dimitri a făcut din lucrarea de catehizare una din prioritățile sale pastorale.

După publicarea ediției în limba rusă, am avut șansa de a susține conferințe și cursuri bazate pe materialele adunate în această carte în cinci țări: Rusia, Ucraina, Statele Unite, Italia și Kazahstan. Rezultatele cercetării mele istorice au prins viață în conversațiile cu studenții mei din Karaganda, Roma, Dallas, Saint Paul, Lvov, Kiev și Moscova.

Actuala ediție în limba franceză a fost în întregime revăzută în lumina celor mai recente studii. În special, recenta dezbatere cu privire la contextul istoric și redactarea *Tradiției Apostolice* m-a determinat să dedic un capitol întreg analizei acestui izvor scris precum și documentelor liturgice care fac referire la acesta. De asemenea, mi-am nuanțat interpretarea influenței exersată asupra Bisericii prin sprijinul oferit de Împăratul Constantin, în ce privește modalitățile de convertire și alte schimbări sociale la scară mare.

Sunt deosebit de recunoscător Asociației *Cateheza ortodoxă*, condusă de Vsevolode Gousseff, care a organizat un grup de traducere și mi-a înlesnit colaborarea cu editorul. Datorită lui Vsevolode Gousseff, am fost invitat, de asemenea, să particip la cel de-al XII-lea Congres al Fraternității ortodoxe de la Blankenberghe, în Belgia, unde am avut bucuria să le întâlnesc, personal, pe toate traducătoarele cărții mele. Îi sunt recunoscător Ninei Mojaïsky, care a tradus o primă versiune a prefetei și primele patru capitole, doamnei Anne-Marie Gueit pentru capitolul VI, lui Jacques Minet care a corectat prima variantă a acestei traduceri franceze. Le mulțumesc, de asemenea, Sophiei și lui André Lossky pentru deosebitele sugestii, încurajările și ajutorul lor în căutarea referințelor bibliografice din franceză.

Îmi exprim profunda recunoștință doamnei Françoise Lhoest pentru nenumăratele ore petrecute în supravegherea întregului proiect, traducerea celorlalte capitole și a notelor de subsol, revizuirea traducerilor, colaborarea în privința numeroaselor modificări aduse originalului rusesc, verificarea volumului mare de referințe bibliografice și a citatelor. A fost o bucurie să lucrez cu o traducătoare atât de experimentată, entuziastă și riguroasă. Îi mulțumesc, de asemenea, și pentru ospitalitatea oferită familiei mele pe parcursul unei conferințe științifice desfășurată la Universitatea Catolică de la Louvain (Leuven).

În sfârșit, doresc să-mi exprim întreaga recunoștință soției mele, Eugenia, cititorul meu răbdător, critic atent al lucrărilor mele de atâția ani.

Universitatea Saint-Thomas, Saint Paul, Minnesota
De sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, 2006
Paul Gavriluk

Abrevieri

CCSL – *Corpus christianorum. Series latina*, Turnhout et Paris, Brepols.

CE – *The Coptic Encyclopedia*, 8 vol., dir. Aziz S. Atiya, New York, Macmillan Publishing Company, 1991.

CSCO – *Corpus scriptorum christianorum orientalium*

CSEL – *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, Viena.

DACL – *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, 15 vol., Paris, 1924-1953.

DTC – *Dictionnaire de théologie catholique*, Paris, Letouzey et Ané, 1930-1950.

GCS – *Griechischen christlichen Schriftsteller*, Leipzig.

LC – „Lettres chrétiennes”, Paris, Migne.

LCL – *Löeb Classical Library*, Londres, W. Heinemann et New York, Macmillan Co.

MGH SSRM – *Monumento Germaniae histórica, Scriptores rerum merovingicarum*, Hanovra.

NCE – *New Catholic Encyclopedia*, 15 vol., New York, McGraw-Hill Book Company, 2003 (ediție nouă revizuită).

PdIF – „Les Pères dans la Foi”, Paris, Migne.

PG – *Patrologia graeca*, edidit Jacques-Paul Migne.

PL – *Patrologia latina*, edidit Jacques-Paul Migne.

RHE – *Revue d'histoire ecclésiastique*

SC – „Sources chrétiennes”, colecție fondată de Henri de Lubac și Jean Daniélou, Paris, Éd. du Cerf.

SQ – *Sammlung ausgewählter Quellenschriften zur Kirchen- und Dogmengeschichte*, Tübingen.

TS – *Texts and Studies*, dir. J. A. Robinson, Cambridge.

TU – *Texte und Untersuchungen*, Leipzig.

Prefață

Cateheza în Biserica primară era creuzetul în care sufletul unui păgân se curăța, se remodela și devenea, treptat, creștin. În cadrul școlii catehetice erau puse bazele solide ale vieții viitoare în Dumnezeu. Am putea compara catehumenatul cu un pod care făcea legătura între viața interioară a Bisericii și cultura lumii înconjurătoare. Viitorul practicii catehumenale era legat, pe de o parte, de istoria culturii și a educației păgâne din perioada elenismului iar, pe de altă parte, de istoria misiunilor, a omileticii, a dogmaticii, a liturgicii și a practicii penitențiale.

Preocuparea mea principală este să urmăresc dezvoltarea practicii catehetice începând cu timpurile apostolice, oprindu-mă în detaliu asupra momentului de apogeu, secolul de aur (al IV-lea) al literaturii patristice, până în Evul Mediu timpuriu, perioadă în care catehumenatul adulților, în ansamblul său, a încetat, practic, să mai existe. Vom face o călătorie în Imperiul Roman, în jurul Mării Mediterane, în orașele și provinciile strâns legate de soarta creștinismului primar. Itinerarul nostru va fi impus de stadiul izvoarelor documentare: vom vizita, în primul rând, Bisericile a căror activitate catehetică o cunoaștem cel mai bine.

În afara obiectivului principal, acest studiu își propune, de asemenea, să arate că istoria dogmaticii nu mai poate ignora, din acest moment, istoria catehumenatului. Ea s-a dezvoltat plecând de la predică, de la datoria expunerii sistematice a bazelor credinței creștine în fața păgânilor. În ceea ce privește dogmatica, ea provine mai întâi din cateheză și abia apoi din controversele din interiorul Bisericii. Până în prezent, prezentarea dogmaticii acorda o importanță aparte literaturii polemice. În schimb, rolul experienței catehetice era trecut sub tăcere sau minimalizat. Fără a neglija deloc importanța luptei împotriva ereziilor și a ereticilor, studiul de față

are ca scop urmărirea dezvoltării pozitive a învățaturii de credință potrivit catehezelor primare și nu potrivit literaturii polemice.

Această vedere secțională a istoriei teologiei permite, de asemenea, aprecierea unor dascăli remarcabili din trecut (ca de exemplu Origen și Teodor de Mopsuestia ale căror opinii controversate au fost ulterior condamnate de Biserică) la adevărata lor valoare, de fii loiali ai Bisericii și nu ca eretici, considerându-i dascălii și cateheții ei. Punctul de vedere al literaturii polemice deformează adesea viziunea noastră istorică. Copacul subtilităților teologice ascunde uneori pădurea, adică imensa contribuție pe care „ereticii” a adus-o dezvoltării doctrinei.

Componentele structurale ale catehumenatului în perioada patristică

Responsabilii Bisericii nu au încercat să impună, în mod sistematic, o formă unică de catehumenat. Dacă sinoadele Bisericii insistă uneori pe această temă, Părinții, în schimb, se abțin să recunoască o practică specială de catehumenat drept normă sau canonică. Aceste practici au variat considerabil în timp și spațiu. Cu toate acestea, mărturiile din secolul al IV-lea ne permit să vorbim despre numeroase elemente comune împărtășite de Biserică foarte îndepărtate, din punct de vedere geografic. Trebuie subliniat, în mod firesc, lipsa de uniformitate. Prin urmare, componentele structurale enumerate mai jos nu corespund, pe deplin, niciunui exemplu de catehumenat din istorie. Dacă le enumerăm, este tocmai pentru a oferi un tablou sintetic și, uneori, puțin artificial cu privire la ce putea conține un proces catehumenal.

Nădăjduiesc, totuși, că această schemă va ajuta cititorul să se orienteze în structura catehumenatului ale cărui transformări complexe sunt expuse în această carte. Lista mea conține douăsprezece componente, deși numărul lor exact nu este important și, desigur, pot fi propuse și alte clasificări¹.

¹ Vezi E. J. Yarnold, *The Awe-Inspiring Rites of Initiation*, pp. 1-54. Datele complete ale lucrărilor citate se găsesc la Bibliografia de la sfârșitul acestei cărți.

Elementele care nu există în Biserica de Răsărit sunt menționate între paranteze:

I. *Precateheză*. Primul contact cu creștinismul, pentru un păgân, putea fi o discuție întâmplătoare, relatări de-ale prietenilor sau cărți. O minune, o vindecare minunată precum și exemplul sfinților și al mucenicilor ar fi putut să-l aducă la biserică.

II. [*Discuție preliminară*. Pentru cei care veneau la biserică pentru prima dată, se organiza o discuție preliminară care putea fi condusă de un diacon. Viitorii catehumeni se prezentau, vorbeau despre activitățile lor precum și despre motivele care i-au determinat să intre într-o biserică. Reprezentantul bisericii le făcea o scurtă introducere în credința creștină, subliniind diferențele esențiale dintre creștinism și păgânism.]

III. *Instituirea catehumenului*. Cel care dorea acest lucru, era făcut catehumen al etapei îndepărtate. Slujba, numită *însemnarea cu semnul Sfintei Cruci*, consta din pecetluirea candidatului cu semnul crucii [„suflarea” din cadrul exorcismelor odată cu citirea rugăciunilor], punerea mâinilor [inclusiv gustarea sării]. Pruncii și copiii mici puteau participa la această rânduială la fel ca adulții.

IV. *Etapa îndepărtată* putea dura un timp îndelungat, nedeterminat, depinzând foarte mult de dorința catehumenului de a primi Botezul și de gradul său de maturitate. Unele Biserici considerau, cel mai potrivit, o perioadă de pregătire de trei ani. În general, nu exista vreo pregătire specială pentru catehumenii din prima etapă. Li se îngăduia să participe la slujbe, cu excepția Liturghiei credincioșilor. Citeau Sfânta Scriptură, participau la cântarea din biserică, la rugăciunile comune și ascultau predica.

V. *Convorbirea cu episcopul*. Cei care doreau să fie botezați într-un viitor apropiat, trebuiau să aibă o [a doua] întrevedere condusă, cel mai adesea, de către episcop. Catehumenii, precum și nașii acestora, având rolul de respondenți, trebuiau să dea mărturie despre modul lor de viață, despre faptele lor bune și despre sinceritatea intențiilor lor.

VI. *Etapa apropiată*. Cei care trecuseră de întrevederea cu episcopul, erau înscrși în registrul Bisericii și erau separați de restul catehumenilor. Cei mai mulți adulți erau botezați în ajunul marilor praznice, cel mai adesea la Paști. Perioada de pregătire intensă

dura aproape patruzeci de zile. Partea teoretică era legată, în întregime, de rugăciune, de exorcisme, de pocăință și de asceza practică în Biserica locală. În această etapă, instrucția specială a catehumenilor se făcea, adesea, zilnic.

VII. *Cateheza prebaptismală* cuprindea trei componente esențiale:

a. *Istoria mântuirii*. La aceste cursuri, se studiau evenimentele majore din cadrul istoriei mântuirii, axate pe Întruparea Fiului lui Dumnezeu. Plecând de la acest eveniment central, istoria mântuirii se extindea la trecutul poporului lui Israel, se continua cu viața liturgică a Bisericii și se îndrepta către viitorul apropiat al Învierii de obște.

b. *Cateheza morală* avea o formă liberă și depindea, în multe privințe, de inițiativa catehetului și de pregătirea candidaților. Această cateheză putea consta din explicarea celor „două căi” (a vieții și a morții, a dreptilor și a păcătoșilor), a Decalogului lui Moise, a Feri-cirilor din Predica de pe Munte, a poruncii iubirii către Dumnezeu și către aproapele, a îndemnului de a trăi imitându-L întru toate pe Hristos sau, cu alte cuvinte, lepădarea de patimi și curajul de a trăi potrivit virtuților.

c. *Interpretarea Crezului*. Dacă temele amintite anterior erau deja cunoscute de către catehumen, catehetul putea acorda mai multă atenție subiectelor dogmatice. În acea perioadă, explicarea Crezului nu era doar încununarea catehezei dogmatice ci chiar conținutul său fundamental.

VIII. *„Transmiterea și restituirea Simbolului de Credință”*. La începutul sau la sfârșitul catehezei, episcopul „transmitea” catehumenilor Crezul. Toți candidații trebuiau să „restituie” Simbolul la Biserică, adică să-l rostească pe de rost în fața episcopului. În Biserica de Apus această rânduială avea, în plus, un caracter public și se săvârșea în prezența credincioșilor.

IX. *„Transmiterea și restituirea rugăciunii Tatăl nostru”*. Această rânduială era săvârșită după transmiterea și restituirea Simbolului de Credință, în ajunul Botezului. [În plus, la Napoli, exista chiar o slujbă de „transmitere și restituire a Psalmilor.”]

X. *Lepădarea de Satana* reprezenta punctul culminant al unei cateheze ce consta din renunțarea la idolatrie și curățarea de păcate; ea evidenția ruptura radicală de trecutul păgân, dimpreună cu

morala și idolii săi. În unele cazuri, rânduiala lepădării era legată de cea a unirii cu Hristos.

XI. *Botezul*. Explicarea slujbei Botezului, în anumite Biserici, avea loc înainte de săvârșirea Tainei, în altele, după aceasta. Imediat după ce erau scufundați în apă și unși cu Sfântul și Marele Mir, neofiții primeau, pentru prima dată, Sfânta Împărtășanie.

XII. *Cateheza mistagogică* consta din explicarea rânduielilor lepădării de Satana, a Botezului, a Euharistiei și, în unele cazuri, a întregii Liturghii a credincioșilor. Această cateheză se putea desfășura parțial înainte și după Botez, în funcție de practicile locale. Dar în toate Bisericile, nu se vorbea despre Euharistie decât neofiților.

Cu siguranță, această structură îi va surprinde pe toți cateheții creștini de astăzi, prin gradul său de elaborare. Dar, repet, schema mea reprezintă experiența catehetică acumulată în Biserica primară. Așa cum este el, acest program nu a fost realizat în întregime în nicio comunitate creștină locală, în mod special. Pentru a depăși această idealizare, cititorul va trebui să răsfoiască paginile următoare.

I

Începuturile Bisericii neotestamentare

Cuvântul <cateheză> provine din cuvântul grecesc *katècheô*, a cărui semnificație inițială în limba greacă înainte de Noul Testament era „a răsună”, sau mai exact „a face să răsună în urechi”. Vechii poeți greci „catehizau” publicul, declamându-și versurile într-un teatru¹. Un alt sens al lui *katècheô*, mai rar întâlnit în Antichitate, era „instruire prin viu grai” sau mai bine spus „a arăta calea dreaptă”², sens care mai târziu a prevalat în practica creștină.

În vremurile apostolice, cateheza semnifica de cele mai multe ori o învățătură transmisă prin viu grai referitoare la bazele vieții și credinței creștine. Această definiție generală a catehezei va fi utilizată ca preliminară în acest prim capitol. În capitolele următoare, cateheza va fi analizată în sensul mai restrâns de pregătire teoretică și practică pentru primirea Botezului. După Isidor de Sevilla († 636), „numim catehumen pe cel care învață bazele credinței, dar care încă nu este botezat”³. Tocmai în acest din urmă sens vom continua să întrebuițăm cuvintele „cateheză” și „catehumen”.

Cateheza ca dar al Sfântului Duh s-a născut din nevoia profundă de a deosebi credința creștină de celelalte credințe. În relațiile de rugăciune ale creștinilor în jurul unei mese comune și în pregătirea noilor membrii ai comunității s-a format o memorie

¹ Marius Victorinus, *Commentarius in Epistulam Pauli ad Galatas 2, 6*. Vezi H.W. Beyer, art. <katècheô>, *Theological Dictionary of the New Testament*, t. III, p. 638.

² Cuvântul este folosit pentru prima dată în acest sens de Filon din Alexandria, *Legatio ad Gaium* 198.

³ Isidor, *Etymologiarum* 7, 14, 16-18.

orală referitoare la Hristos care a precedat scrierea Evangheliilor. Putem citi la începutul Evangheliei după Sfântul Luca: „Tot astfel și eu, după ce pe toate le-am urmărit de la început cu de-amănuntul, m-am gândit că e bine să ți le scriu pe rând, preaputernice Teofile, pentru ca tu să cunoști temeinicia învățăturilor pe care le-ai primit (*periôn katèchêtès*)⁴”. Autorul se referă în Evanghelia sa la transpunerea în scris a tradiției pe care Teofil a primit-o prin viu grai.

Astfel, practicarea catehezei pe de o parte a precedat Evangheliile, iar pe de altă parte, mai târziu, s-a folosit de acestea ca fundamente ale învățaturii apostolilor. Diferența principală dintre noi, cei ce trăim în secolul XXI, și apostoli, care l-au cunoscut pe Hristos în trup, constă în faptul că pentru noi Evanghelia este în primul rând o carte, pe când pentru ei Evanghelia era cuvântul viu al propovăduirii, al Bunei Vestiri, care se transmitea din gură în gură. Pentru noi, evangheliștii sunt în primul rând autorii scrierilor, în timp ce pentru primii creștini ei erau „vestitorii Bunei Vestiri”, adică propovăduitorii și misionarii care conclucrau cu apostolii⁵.

Cateheza ca întâlnire cu Iisus

Primul catehet din istoria creștinismului a fost Iisus Hristos Însuși. Nu este surprinzător așadar faptul că în Evangheliile Iisus este numit de cele mai multe ori Învățător. Observăm că numele de Învățător de Lege⁶ (în evreiește: *rabbi*) presupunea o autoritate importantă printre iudei și un respect special printre ucenici⁷. Aflăm din Evanghelia după Matei despre cărturari că le plăceau

⁴Lc. 1, 3-4.

⁵Vezi Fapte 21, 8; Ef. 4, 11; II Tim. 4, 5.

⁶Sensul general, larg al cuvântului evreiesc „Torah” este acela de învățătură orală care se transmite de la învățător la elev sau din tată în fiu (Pilde 1, 1-8; 4, 1-4). Conținutul acestei învățături constă în poruncile de înțelepciune practică, inclusiv relația omului cu Dumnezeu. Torah scrisă sau Torah în sens strict se referă la Pentateuhul lui Moise, cu accent asupra părții care se referă la regulile de viață. Autorii Noului Testament au tradus perfect Torah în sensul strict prin Lege.

⁷Vezi fraza atribuită lui Gamaliel cel Bătrân, maestrul Apostolului Pavel: „Găsește-ți un învățător și vei evita îndoielile” (*Mishnah*, Avoth, 1, 16).

locurile cele dintâi la mese și în sinagogi. Mai mult, le plăcea să li se spună *rabbi*, titlu care le aducea respect și supunere (Matei 23, 7).

Evanghelistul Matei nu vede în Iisus doar un învățător printre alții, ci pe unicul Învățător. Condamnând vanitatea cărturarilor și a fariseilor, Iisus le cere ucenicilor să nu caute să li se spună *rabbi*, ci să păstreze acest titlu numai pentru Hristos (Matei 23, 8.10). Observăm cu interes că Noul Testament evită să-i numească pe primii învățători creștini *rabbi*, folosind un cuvânt mai neutru și mai obișnuit pentru un auditoriu de limbă greacă: *didaskalos*⁸.

Primii adepți ai lui Hristos se numeau simplu ucenici. Denumirea de „creștini”, ce înseamnă „adepți ai lui Mesia” a fost folosită pentru prima dată în Antiohia (Fapte 11, 26). Pentru iudeii și păgânii care știau despre creștinism doar din auzite, creștinii din primul veac erau membri ai unei secte, agitatori periculoși în sânul iudaismului⁹.

Diferența de principiu între iudaism și această nouă mișcare era aceea de recunoaștere a lui Iisus ca Mesia, unsoal lui Dumnezeu. Creștinii se considerau noul popor ales de Dumnezeu, pentru care prorociile mesianice din iudaism s-au împlinit. Pentru ei, venirea lui Hristos însemna apropierea Împărăției. Voința lui Dumnezeu s-a împlinit deplin în Hristos – iar creștinii erau obligați să împărtășească această veste bună lumii întregi. În raport cu întrebarea fundamentală: „Cine este Hristosul?”, toate celelalte dezacorduri între această nouă mișcare și iudaism erau secundare.

A-l recunoaște pe Iisus ca Mesia presupunea o reorganizare profundă a vieții religioase în jurul apariției Sale mântuitoare pe pământ și a învățaturii Sale. Esența învățaturii lui Iisus era propovăduirea apropierii Împărăției lui Dumnezeu. Dumnezeu le dorește

⁸ Doar într-un singur caz Hristos se numește pe sine *katègitis* (Mt. 23, 10), cuvânt sinonim cu *didaskalos*.

⁹ Vezi cuvântarea retorului Tertul, în care îl numește pe apostolul Pavel „căpetenia sectei nazarenilor” atunci când vorbește cu Felix, prefectul Palestinei (Fapte 24, 5). Pavel însuși spune că iudeii consideră învățătura creștină drept o erezie (*hairesis*, Fapte 24, 14). Suetonius, *Vita Divii Claudii* 5, 25, îi identifică pe creștinii prinși în Roma cu iudeii. Epictet, *Disertationes ab Arriano digestae* 2, 9, 19; 4, 7, 6, uneori îi confundă pe creștini cu iudeii, alteori îi numește galileeni. Tacitus, *Anale*, 15, 44, a cărui mărturie este mai plină de substanță, arată că numele de „creștini” a fost atribuit celor care îl urmează pe Hristos: „*Vulgus Christianos appellabat*”. Vezi Teofil, *Autolycum* 1, 11.

oamenilor ceea ce Iisus le binevestea, așadar ca ei să caute în lumea aceasta mai întâi Împărăția lui Dumnezeu. În parabolele rostite de Iisus, Împărăția îndepărtată, misterioasă și inaccesibilă, devenea apropiată și dezirabilă.

Toată viața pământească a lui Iisus, de la naștere până la Înviere, nu a fost altceva decât o unică și mare propovăduire a Împărăției. Originalitatea învățaturii Sale consta în faptul că Hristos Însuși reprezenta întruparea învățaturii Sale. El nu învăța numai prin cuvânt, ci și prin faptele și exemplul său. De aceea, la întrebarea lui Ioan Botezătorul: „Tu ești Cel ce va să vină sau să așteptăm pe altul?”, Iisus a răspuns, arătând tămăduirile care s-au făcut prin voia Sa: „Orbii își capătă vederea și șchiopii umblă, leproșii se curățesc și surzii aud, morții înviază și săracilor li se binevestește” (Matei 11, 5; Luca 7, 22).

Hristos se deosebea de ceilalți învățători ai lui Israel prin faptul că El învăța „cu putere”, cu alte cuvinte ca Cel căruia Dumnezeu i-a încredințat direct puterea. Iudaismul atribuia o importanță enormă succesiunii în transmiterea învățaturii, de aceea nu accepta învățătorii autodidacți. Învățătura consta în interpretarea Legii, precum și în studiul cărților profeților clarificate de tradiția orală existentă. Iisus interpreta Scripturile în sinagogi, fără să fi primit vreodată o formare prealabilă din partea vreunuia dintre cărturarii competenți, spre uimirea auditorilor (Ioan 7, 15). Parabolele lui Iisus erau de cele mai multe ori originale și nu aveau o corespondență directă în sursele care ne-au parvenit și pe care le putem data cu certitudine în secolul I al erei noastre. Spre deosebire de Iisus, saducheii trebuiau să-și susțină fiecare opinie raportându-se la autoritatea Legii scrise, în timp ce fariseii se bazau tot pe tradiția orală.

Nimeni, nici chiar dintre cărturarii cei mai respectați ai lui Israel, nu ar fi putut opune opinia sa cu poruncile lui Moise atât de radical precum a făcut-o Iisus în predica de pe munte: „Ați auzit că s-a zis celor de demult: «Să nu ucizi», «Să nu săvârșești adulter», «Să nu juri strâmb» (Matei 5, 21.27.33) și „Eu însă vă spun vouă...” (Matei 5, 22.28.32.34). Poruncile Legii reprezentau pentru fiecare evreu poruncile lui Dumnezeu Însuși. Nici măcar profeții nu îndrăzniseră vreodată să opună învățăturile lor cuvintelor din Lege. De altfel,

Iisus Însuși a atenționat că El a venit nu pentru a strica Legea, ci pentru a o plini printr-un nou conținut. Iisus a adus o nouă viziune profetică Legii, nu criticând-o pe aceasta, ci criticând interpretarea fariseilor și saducheilor. De exemplu, Iisus acuză pe farisei de neglijarea poruncii respectului datorat părinților, în timp ce ei împlinesc cu scrupulozitate ritualul spălării de dinaintea mesei, ritual care reprezintă o parte „din tradiția bătrânilor” (*paradosis presbyterôn*), adică a tradiției orale și nu scrise a Legii și care prin urmare nu are aceeași valoare precum Legea însăși.

Predicile lui Hristos provocau o mare diversitate de reacții printre auditori, de la respingerea totală din partea membrilor Sinedriului, până la acceptarea totală în cazul apostolilor. Pentru aceștia, învățătura lui Iisus nu era doar una dintre posibilele interpretări ale Legii, ci unicul drum care duce spre mântuire, Simon Petru răspunzându-I lui Iisus în privința aceasta: „Doamne, la cine ne vom duce? Tu ai cuvintele vieții celei veșnice” (Ioan 6, 68).

Ceea ce prezintă cea mai mare importanță în cazul lui Iisus, este să vedem felul în care era ascultat cuvântul Său referitor la Împărăție, cum era semănat în sufletul fiecărui om în parte¹⁰. O convorbire de la suflet la suflet, îndreptată către inima ucenicului constituia partea cea mai importantă a catehezei Sale. Să ne amintim ce importanță acordă Iisus faptului că: „Maria, așezându-se la picioarele Domnului, asculta cuvântul Lui” în casa Martei (Luca 10, 39-42). Trebuie să fi avut loc o schimbare extrem de importantă în sufletul fariseului Nicodim, membru al Sinedriului, venit în secret în taina nopții (Ioan 3, 1-21). Nu întâmplător Nicodim va cere mai târziu fariseilor o atitudine justă față de Iisus și va veni să-L înfășoare în giulgiu pe Învățătorul (Ioan 7, 50; 19, 39). Orice întâlnire personală, chiar foarte scurtă, cu Hristos, o frază oarecare spusă de El sau chiar privirea Sa puteau aprinde flacăra credinței.

Cateheza era pentru Hristos în primul rând o întâlnire foarte intimă, un dialog în cursul căruia Învățătorul răspundea nedumeririlor ucenicilor și abia apoi un monolog al predicatorului.

Învățătura lui Iisus era în primul rând un răspuns la întrebările ucenicilor: „Ce să facem?” și „Cum să trăim acum?”. Ioan Botezătorul înțelesese deja că o chemare generală la pocăință pentru

¹⁰ Mc. 4, 3-20 și corespondențele.

a nu mai stârni mânia lui Dumnezeu risca să rămână literă moartă atâta timp cât nu era însoțită de răspunsul la întrebarea: „Și noi, ce să facem?” (Luca 3, 10.12.14), altfel spus: ce roade de pocăință așteaptă Dumnezeu de la mine personal? Ioan găsea un răspuns pentru fiecare: spre exemplu, pe vameși îi sfătuia să nu-i mai jefuiască pe oameni, pe soldați să nu asuprească pe nimeni (Luca 3, 11.13-14).

Unii precum fariseii căutau mai mult să evite întrebarea: „Ce să facem?”, decât să caute un răspuns. Ei aveau intenția să se lase botezați de către Ioan pentru orice eventualitate – și pentru toate scopurile – presupunând că păcatul putea fi spălat fizic, prin afundare în apă, pentru a evita judecata lui Dumnezeu (Matei 3, 7-9; Luca 3, 7-9). Ioan îi avertiza pe acei oameni că iertarea lui Dumnezeu nu se poate dobândi prin simpla afundare a trupurilor în apă, ci numai prin dorința sinceră de a-și schimba viața. Juxtapunerea cuvintelor „propovăduind botezul pocăinței”, având ca scop iertarea păcatelor¹¹, arată deja legătura indisolubilă, în Noul Testament, dintre Botez, propovăduire și pocăință.

Se pot deosebi în învățăturile lui Hristos poruncile care erau adresate tuturor și sfaturile pe care le dădea personal celor care I le cereau. Așa cum, de exemplu, pe tânărul care îl întreabă: „Bunule Învățător, ce bine să fac ca să am viața veșnică?”¹², Iisus îl sfătuiește să împlinească mai întâi poruncile lui Moise care sunt adresate tuturor și formează temelia viețuirii în Dumnezeu. Tânărul îi răspunde că le-a păzit din tinerețile lui. Auzind acestea, Iisus „a privit la el cu dragoste”, notează Marcu, cu alte cuvinte El a simțit că sufletul tânărului care era deja pregătit să depășească și ultimul obstacol în calea spre Dumnezeu: bogăția.

Alte două răspunsuri ale lui Iisus la întrebarea: „Ce să fac?” cuprind toată chintesența învățăturii Sale. Astfel, după Evanghelistul Ioan, la întrebarea: „Ce să facem ca să săvârșim lucrările lui Dumnezeu?”, Iisus le răspunde că este necesar să creadă în Acela pe care L-a trimis Dumnezeu (Ioan 6, 28). Tocmai credința este lucrarea principală a unui creștin și izvorul bunei viețuirii. În cel de-al doilea citat, un dregător îi pune lui Iisus o întrebare directă: „Ce să

¹¹ Cf. Mc. 1, 4; Lc. 3, 3; vezi Fapte 10, 27; 13, 24.

¹² Cf. Mc. 10, 17; vezi Mt. 19, 16; Lc. 18, 18.

fac ca să moștenesc viața de veci?”. În răspunsul său, Iisus îl în-deamnă să ia aminte la dubla poruncă a iubirii față de Dumnezeu și față de aproapele pentru că aceasta reprezintă fundamentul Legii (Luca 18, 27).

În afară de învățăturile despre credință și iubire, învățătura lui Hristos era împlinirea speranțelor tuturor celor care erau, ase-menea lui Iosif din Arimateea: „Și el era ucenic al lui Iisus” (Matei 27, 57) și „aștepta și el Împărăția lui Dumnezeu” (Marcu 15, 43). Pri-mindu-l pe Mesia, primeau și Vestea Sa cea Bună, care spunea că Împărăția este aproape și că se văd de pe acum semnele ei.

Pentru Iisus orice loc sau moment erau potrivite pentru vestirea Împărăției. Astfel Îl găsim pe vârful de munte, vorbind unei mul-țimi de oameni (Matei 5-7). În altă parte citim că El este nevoit să urce într-o barcă și să predice de pe mare în fața unei mulțimi încă și mai mari adunată pentru a-l asculta. Îl întâlnim și în situații spe-cifice rabinilor: interpretând Scripturile în sinagogi și în templul din Ierusalim. Iisus călătorea adeseori și, prin urmare, discipolii Săi îi urmau exemplul.

Prozelitismul în iudaism și misiunea apostolică printre păgâni

La începutul erei noastre, iudeii erau împrăștiați pe întreg teritoriul Imperiului Roman. Trăind printre străini, ei încercau de la caz la caz să îi convertească la religia lor¹³. Evanghelistul Matei amintește că fariseii și cărturarii „înconjoară marea și uscatul” ca să facă un ucenic, care va deveni, în cele din urmă, precum unul dintre ei (Matei 23, 15). Numeroșii iudei elenizați, care trăiau în diaspora, nu aveau nevoie să înconjoare marea pentru a converti pe păgâni la Dumnezeul unic al lui Israel. Unii, desigur, încercau și vorbeau me-reu pentru a transmite păgânilor nou convertiți exigențele impuse

¹³ Mențiuni despre prozeliți găsim în Fapte 2, 10; 6, 5; 13, 43. Vezi Iosif Flavius, *Antiquitates judaice* 20, 17. După revolta lui Bar Kochba, împăratul Hadrian a declarat circumcizia infracțiune împotriva statului, fiind pedepsită ca o crimă. Ulterior, această lege, care era un obstacol serios pentru un prozelitism declarat, a fost atenuată. Vezi E.M. Smallwood, *The Jews under Roman Rule*, p. 429.

iudeilor. Oare era nevoie ca prozeliții proveniți din păgânism să respecte monoteismul și exigențele morale ale iudaismului, regulile privitoare la hrana kosher și la circumcizie? În această privință, iudeii din Palestina erau mai conservatori decât iudeii din diaspora, care erau mai puțin exigenți față de prozeliți. Chiar dacă îndeplinea toate cerințele rituale ale iudaismului, prozelitul continua să se deosebească de cei care primiseră prin naștere alianța cu Dumnezeu¹⁴. Acesta este motivul pentru care iudaismul nu a devenit o religie care făcea prozelitism activ.

Păgânii, chiar și cei mai sânguincioși, adesea nu aveau puterea de a se supune regulilor complexe ale purității rituale. În acest caz, în timp ce acceptau să Îl adore pe Dumnezeu Cel unic și să urmeze recomandările morale ale iudaismului, ajutând în sinagogi, participând la viața de rugăciune a iudeilor, păgânii totuși nu se decideau să practice circumcizia și să devină cei pe care Luca îi numea în Faptele Apostolilor „închinători la Dumnezeu” (*sebomenoi*) sau „temători de Dumnezeu” (*phoboumenoi ton Theon*)¹⁵. Aceștia constituiau un fel de categorie intermediară între păgâni și prozeliți. Sutașul din Capernaum, a cărui credință a fost lăudată de Iisus (Matei 8, 10; Luca 7, 9), era unul dintre acești păgâni. Luca adaugă că acesta iubea neamul iudaic și chiar zidise o sinagogă¹⁶.

Trebuie spus că dragostea față de poporul evreu era un sentiment destul de rar la greci, care nu manifestau adesea față de aceștia decât sentimente de neîncredere și dispreț. Piatra de încercare era, ca și subiectul batjocurii păgânilor, circumcizia și respectarea odihnei de sabat. În plus, cum putea fi venerat cu seriozitate un Dumnezeu care nu are nici o reprezentare, nici o statuie? Păgânii erau sincer stupefiați să îi vadă pe iudei atât de perseverent fideli poruncilor din Lege chiar și sub amenințarea morții martirice¹⁷. A

¹⁴ Cea mai mare parte a surselor noastre se raportează la secolul al V-lea al erei noastre și următoarele. Vezi *Talmudul babilonian*, *Kiddushin* 70b, *Evamot* 57a. Observăm că anumite surse mai târzii pun pe picior de egalitate pe prozeliți și pe iudeii de sânge; vezi H.N. Bialik, *The Book of Legends*, pp. 349-354.

¹⁵ Fapte 10, 2.22; 13, 16.26.43.50; 16,14; 17,4.17; 18, 7.

¹⁶ Lc. 7, 5. Găsim și alte exemple de păgâni temători de Dumnezeu în Noul Testament: Corneliu Sutașul (Fapte 10, 17); Lidia (Fapte 16, 14); corinteanul Titus Iustus (Fapte 18, 7).

¹⁷ 2 M 6, 18-7, 22; 4 M 5, 1-6, 35; 17, 7-18, 24.

îndeplini recomandările rituale ale Legii însemna pentru prozeiți o schimbare radicală a modului lor de viață.

Însăși atitudinea lui Hristos față de poruncile Legii a fost mult discutată în comunitatea apostolilor. Se poate afirma că Hristos nu a acceptat o interpretare a Legii în care prescripțiile rituale să oculteze viața lăuntrică cu Dumnezeu, chemarea Lui prin pocăință și rugăciune. Scopul propovăduirii Sale a fost să arate ce era important în Lege și ce era secundar. Observăm că și alți învățători iudei au încercat să rezume Legea într-o singură poruncă. Istoria o demonstrează elocvent. Un anume păgân și-a exprimat dorința de a se converti la iudaism și „de a învăța Legea în timp ce stă pe un singur picior”. Auzind această condiție, unul dintre cei mai mari învățați ai primului secol dinaintea erei noastre, Shammai, l-a respins cu indignare. Însă un alt învățat al lui Israel, Hillel, i-a răspuns liniștit: „Ce ție nu-ți place, altuia nu face. Toate celelate sunt tâlcuiri. Du-te și învaț-o”¹⁸. În acest mod, Hillel a rezumat într-o formă negativă „nu face...”, regula de aur pe care Iisus o aprecia drept chintesența Scripturii: „Ci toate câte voiți să vă facă vouă oamenii, asemenea și voi faceți lor, că aceasta este Legea și prorocii” (Matei 7, 12).

Hristos considera că misiunea Sa era aceea de a împlini legea și nu de a o aboli, pentru a face din îndeplinirea poruncilor o chestiune de raportare personală a omului la Dumnezeu și nu un set de recomandări mecanice. Hristos învăța că porunca principală este iubirea față de Dumnezeu din toată inima, din tot sufletul și cu toată puterea, precum și iubirea față de aproapele, care își are izvorul în iubirea față de Dumnezeu. Învățătura lui Hristos era calea către iubire, viața Sa – un exemplu de iubire, moartea Sa – revelația unei noi iubiri jertfelnice, învierea Sa – garanția unui izvor nesecat de iubire într-o comunitate creștină.

Iisus considera că și păgânii erau apți să primească învățătura Sa ca și iudeii. Ne putem da seama după reacțiile celor din jurul Său cât de surprinzătoare era această atitudine. Este suficient ca El să evoce într-o zi doi păgâni în predica Sa, pentru ca mulțimea să-L scoată din sinagogă și chiar din cetate cu intenția de a-L lapida (Luca 4, 16-30). În pofida relațiilor tensionate dintre iudei și samarineni (Luca 9, 53), Iisus nu considera necurat faptul de a vorbi cu o femeie

¹⁸ *Talmudul babilonian*, Shabbat 31a, vezi Ac. 15, 20b; 29b după mss. 630, 945.

samarineană, provocând uimire ucenicilor Săi (Ioan 4, 27). Intenționat a ales un bun samaritan ca erou al parabolei, revelând astfel sensul poruncii iubirii față de aproapele din Lege (Luca 10, 30-37).

Problema circumciziei și respectarea regulilor purității rituale se punea cu acuitate și a provocat un conflict între Apostolul Pavel pe de o parte și trimișii Apostolului Iacob de cealaltă parte (Galateni 2, 12). Pentru a rezolva această problemă, primul sinod din istoria Bisericii, numit Apostolic, a fost convocat la Ierusalim (Fapte 15, 28-29). Acest sinod a decis că circumcizia și alte reguli privind puritatea rituală nu erau obligatorii pentru convertiții de origine păgână.

Deși numeroși prozeliți continuau să urmeze prescripțiile rituale din Lege, decizia sinodului are o veritabilă importanță istorică. De atunci drumul păgânilor către Evangheliile nu a mai fost împiedicat de „poveri insuportabile”.

Catehumenat și Botez

În Biserica neotestamentară nu exista o practică unică de inițiere. Dacă pentru a defini catehumenatul am abordat în acest capitol singura învățătură ce precedă Botezul, urmează să descoperim că în canonul neotestamentar se vorbește puțin despre asta. A stabili ce îi învăța Domnul pe cei care veneau la El înainte de Botez este cu atât mai dificil cu cât nu știm exact dacă El Însuși boteza. Nu găsim decât în Evanghelia după Ioan o scurtă informație confuză spunând pe de o parte că Iisus boteza (Ioan 3, 22), iar pe de altă parte că nu boteza El Însuși (Ioan 4, 2). Această tăcere din partea evangheliștilor este justificată: atunci când Domnul Însuși, iertând păcatele, era prezent în trup în această lume, nu era necesar nici un ritual anume.

Nu știm dacă apostolii cei mai apropiați ai lui Iisus au fost botezați prin afundare în apă. Putem presupune că cei care fuseseră înainte ucenicii lui Ioan Botezătorul erau botezați de acesta. Rusaliliile au fost pentru apostoli ziua Botezului lor săvârșit de către Însuși Duhul Sfânt (Fapte 1, 5). Mulți apostoli au fost botezați prin martiriu. Spre deosebire de scurta informație de la Ioan care ne

spune că „Iisus nu boteza El, ci ucenicii Lui”, în Evangheliile sinoptice Iisus recomandă ucenicilor Săi să nu boteze decât după Învierea Sa¹⁹.

În Evangheliile și Faptele Apostolilor întâlnim adeseori oameni care decid imediat să-L urmeze pe Hristos. Este de ajuns o singură chemare profetică a lui Iisus „Urmează-Mi”, pentru ca apostolii, lăsând toate, să I se alăture²⁰. În Fapte, convertirea unui om la Hristos este urmată imediat de Botez. Pavel, după mărturia lui Luca, a primit Botezul imediat ce își revenise după întâmplarea de pe drumul Damascului: „Și îndată au căzut de pe ochii lui ca niște solzi; și a văzut iarăși și, sculându-se, a fost botezat. Și luând mâncare, s-a întărit” (Fapte 9, 18). Evocarea despre Pavel care „n-a mâncat, nici n-a băut” vreme de trei zile înainte, se află probabil la originea postului sever instituit înainte de primirea Botezului în secolul al II-lea.

În Noul Testament găsim de asemenea un anumit număr de exemple în care Botezul era săvârșit tot imediat după prima predică despre Iisus sau după prima discuție. Am adus deja în atenție faptul că întâlnirea față către față era adeseori mai eficace decât cea mai strălucitoare predică. Pe de altă parte, nu este vorba propriu-zis despre o formă de cateheză, ci mai ales despre o călăuzire divină directă. Spre exemplu, Lidia a luat decizia să primească Botezul după prima convorbire, căci „Dumnezeu i-a deschis inima ca să ia aminte la cele grăite de Pavel” (Fapte 16, 14). Predica lui Petru din Cezareea este un exemplu surprinzător de cateheză carismatică: „Pe când Petru vorbea aceste cuvinte, Duhul Sfânt a căzut peste toți cei care ascultau cuvântul...” (Fapte 10, 44).

În anumite cazuri auzim înainte de Botez această întrebare asemenea celei din Evanghelie: „Ce trebuie să fac pentru a moșteni viața veșnică?”. În răspunsurile la această întrebare trebuie să căutăm esența catehezei apostolice. De exemplu, oamenii impresionați de predica lui Petru din ziua Cincizecimii îi întreabă pe apostoli: „Bărbați frați, ce să facem?”. Iar Petru le răspunde: „Pocăiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Iisus Hristos, spre iertarea

¹⁹ Cf. In 4, 2; Mc. 16, 16; Mt. 28, 19.

²⁰ Cf. Mc. 1, 17; Mt. 4, 19. A se compara cu chemarea Profetului Elisei de către Profetul Ilie în III Rg. 19, 19-21.

păcatelor voastre, și veți primi darul Duhului Sfânt” (Fapte 2, 37-38). În alt caz, temnicerul uimit de credința lui Petru și Sila pune o singură întrebare: „Ce trebuie să fac ca să mă mântuiesc?”, iar răspunsul este: „Crede în Domnul Iisus și te vei mântui tu și casa ta” (Fapte 16, 31). În ambele cazuri decizia imediată de a primi Botezul este legată de mărturisirea directă inspirată de Duhul Sfânt: persoanele din anturajul apostolilor în ziua Cincizecimii sunt uimite de faptul că acei iudei puteau propovădui în limbi felurite; temnicerul este uimit și înspăimântat, văzând cum porțile închisorii se deschid singure. După cum mărturisește Apostolul Pavel: „Iar cuvântul meu și propovăduirea mea nu stăteau în cuvinte de înduplecare ale înțelepciunii omenești, ci în adevărarea Duhului și a puterii, pentru ca credința voastră să nu fie în înțelepciunea oamenilor, ci în puterea lui Dumnezeu” (I Corinteni 2, 4-5). Astfel, cateheza apostolică nu consta doar în cuvânt, ci mai ales în puterea revărsării Duhului²¹.

Se poate ca bazându-ne pe răspunsul la întrebarea „Ce să fac?” să ne facem o idee asupra conținutului fundamental al credinței pe care o dobândeau cei botezați în vremurile apostolice? Eunucul etiopian pune direct întrebarea Apostolului Filip: „Iată apă. Ce mă împiedică să fiu botezat?”. Apostolul Filip răspunde că nimic nu se cere în afară de o credință sinceră. „Dacă crezi din toată inima, este cu putință”. Atunci eunucul pronunță cuvintele pe care cei mai mulți exegeți le consideră ca fiind printre primele formulări ale credinței: „Cred că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu” (Fapte 8, 36-37).

De altfel cea mai veche cateheză creștină nu se rezuma la a accepta sau învăța formule asemenea celor din catehismul contemporan, nici nu se limita la un singur simbol de credință ori chiar la interpretarea lui. Căci primindu-L pe Iisus ca Mesia și Mântuitorul însemna în același timp a intra puțin câte puțin în Împărăția propovăduită de El. A-L primi pe Învățătorul însemna a-I recunoaște învățătura în toată plenitudinea și intransigența ei. Familiarizarea cu viața unei comunități creștine era un proces care nu începea decât cu Botezul. Nu este întâmplător că Evanghelistul Luca amintește

²¹ Vezi I Tes. 1, 5; 2, 13; Gal. 1, 11-12.

că cei care s-au botezat la Cincizecime „stăruiau în învățătura apostolilor” (Fapte 2, 42). Apostolii înșiși „toată ziua, în templu și prin case, nu încetau să învețe și să binevestească pe Hristos Iisus” (Fapte 5, 42). Cei care fuseseră botezați în Cezareea i-au cerut lui Petru să rămână cu ei câteva zile, iar el pare să fi acceptat (Fapte 10, 48).

În Damasc, Apostolul Pavel și-a petrecut cu siguranță primele zile după Botezul său intrând alături de apostoli în detaliile învățaturii pentru care el prigonise cu puțin înainte Biserica (Fapte 9, 19). Mai târziu apostolul neamurilor a continuat să adopte el însuși o grijă părintească față de bisericile pe care le formase. El revenea adesea la fiii săi în Hristos cu scopul de a „întări sufletele ucenicilor, îndemnându-i să stăruie în credință” (Fapte 14, 22). Cea mai mare parte a epistolelor sale este destinată tocmai acestor comunități, îndemnându-le să păzească credința care le-a fost propovăduită. Pavel și Barnaba și-au petrecut un an întreg în biserica Antiohiei „învățând mult popor” (Fapte 11, 26). Mai aflăm din Fapte că Pavel, mergând în Efes, a învățat vreme de trei luni în sinagogă. Îndepărat de acolo, el pleacă în școala unui anume Tiranus unde propovăduiește vreme de doi ani (Fapte 19, 8-10). Putem presupune că această învățătură era accesibilă tuturor și avea un caracter regulat. Câteva manuscrise străvechi precizează în versetul al nouălea că învăța de la orele 11 dimineața până la orele 4 după-amiază. Așadar, ar fi inexact să generalizăm spunând că nu a existat nici o cateheză regulată în vremurile apostolice.

Etapele catehumenatului

Oare Iisus făcea vreo diferență între o cateheză adresată tuturor și „tainele Împărăției” încredințate doar apostolilor? La prima vedere, am avea motive să credem ca a existat o asemenea diferență. De exemplu, Marcu arată că Iisus vorbea poporului prin parabole al căror sens nu-l dezvăluia decât apostolilor (Marcu 4, 34). Cele trei Evanghelii sinoptice subliniază faptul că Iisus a tâlcuit numai apropiatilor sensul parabolei semănătorului, afirmând că ceilalți n-ar fi fost apti să le înțeleagă²². Drept martori ai Schimbării la Față alege

²² Cf. Mc. 4, 10-11; vezi 7, 17; 10, 10; Mt. 13, 11; Lc. 8, 10; vezi 10, 23.

doar trei apostoli: Petru, Ioan și Iacob, interzicându-le să spună ceea ce văzuseră înainte de învierea Sa (Marcu 9, 9; Matei 17, 9). Pe baza acestor texte putem considera că învățătura lui Hristos era împărțită în două: una exoterică, destinată tuturor, și una de taină, dezvăluită doar celor aleși.

După cum vom vedea în capitolul IV, o asemenea opinie era împărțită de mai multe secte numite gnostice. Pentru gnostici, Iisus tănuise față de lume adevărata cunoaștere a Sa. Cei care dețineau această știință secretă sau gnoză erau cei cărora Hristos le transmisese aceasta într-o atmosferă de taină absolută. În sprijinul acestei teorii, imaginația fertilă a gnosticilor a creat un anumit număr de inexactități. În acest caz, ei știau că o învățătură, învăluită de un mister chiar artificial, intriga.

Totuși Evangheliile nu permit efectuarea unei distincții clare între o parte a învățăturii lui Hristos accesibilă tuturor și o parte secretă a ei. Iisus dorea înainte de toate ca Vestea cea Bună a Împărăției să fie auzită de toți. El i-a ales pe apostoli pentru a-i face „pescari de oameni”. Înainte de Înălțarea Sa, Hristos îi îndeamnă pe apostoli: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păzească toate câte v-am poruncit vouă” (Matei 28, 19-20). Hristos poruncește de asemenea apostolilor să aducă „în numele Său, la ascultarea credinței, toate neamurile” (Romani 1, 5) și să propovăduiască Vestea cea Bună fără a ascunde ceva. Chiar și prorocia lui Hristos despre viitoarea Sa Înviere era cunoscută nu numai ucenicilor, ci și membrilor Sinedriului (Matei 27, 63).

Comunitățile creștine primare trebuiau să se întrunească în secret numai din cauza persecuțiilor. Biserica nu a fost niciodată o asociație secretă și nu și-a înconjurat vreodată învățătura cu o aură de mister. Atunci când Apostolul Pavel scrie: „Iată, taină (*mysterion*) vă spun vouă: Nu toți vom muri, dar toți ne vom schimba”, nu este vorba despre o taină accesibilă numai celor aleși, ci mai ales de un plan divin de mântuire încă incomplet cunoscut, care își așteaptă revelarea definitivă în viitor²³. De aceea, spre exemplu, Apostolul Pavel socotește taină profecția după care nu doar evreii convertiți,

²³ Cf. I Cor. 15, 51; vezi Rom. 14, 25; Rom. 11, 25; Ef. 3, 2-12; Col. 1, 26-27.

ci și păgânii vor putea intra în Biserică (Romani 11, 25; Efeseni 3, 2-12). Observăm de asemenea că Pavel vorbește mereu despre taina care se descoperă și devine puțin câte puțin accesibilă tuturor sufletelor credincioase (Coloseni 1, 26-27).

Nu există vreun mister în învățătura apostolilor, însă profunzimea ei profetică nu a fost imediat accesibilă tuturor și nu în aceeași manieră. Orice pedagog bun știe că un proces de instruire necesită o etapizare și o succesiune logică, că trebuie să înceapă prin transmiterea celor mai simple adevăruri, înaintea celor mai profunde pe care elevii încă nu sunt capabili să le înțeleagă. În acest scop pedagogic Hristos încerca să facă totul pentru ca minunile Sale să nu devină faimoase. Domnul nu dorea ca zvonul popular de făcător de minuni să oculteze adevăratul sens și valoarea misiunii Sale: propovăduirea pocăinței, venirea Împărăției și împlinirea așteptării mesianice. Hristos amintea constant că El trebuia să pregătească inimile învățate să primească taina Împărăției. A se pregăti însemna a se pocăi, a respecta poruncile și a împlini fapte de iubire ce antrenau transformarea întregii vieți.

Mai mult, catehezele apostolice trebuiau adaptate pentru două categorii de auditori diferit pregătiți: iudeii și păgânii. Cea mai mare parte a iudeilor erau crescuți de mici după poruncile lui Moise. Apostolul Pavel compară Legea cu o „călăuză spre Hristos”, cu un slujitor căruia i s-a încredințat datoria de a se implica în educația copiilor și de a-i duce la școală (Galateni 3, 24). Atunci când se adresa iudeilor, apostolii se puteau folosi de scurte aluzii la Lege și profeți, iar contextul predicii devenea comprehensibil pentru cei mai mulți dintre ei.

Pentru evrei, piatra de încercare pentru acceptarea creștinismului era aceea de a recunoaște în Iisus, Cel mort printr-o moarte umilitoare de sclav, pe Mesia Cel înviat – regele lui Israel. Cea mai mare parte a evreilor, care auziseră despre răstignirea lui Hristos dar nu credeau în Învierea Lui, erau indignați de propovăduirea unui Mesia pătimitor – ceea ce reprezenta o insultă pentru toți cei care sperau într-o renaștere națională. Evreii trebuiau să accepte acest fapt de neimaginat, că Dumnezeu L-a slăvit și L-a așezat de-a dreapta Sa pe Iisus Cel condamnat de către cei mai competenți reprezentanți ai religiei în care fuseseră crescuți din fragedă pruncie.

În ceea ce-i privește pe păgâni, acestora trebuia să li se propo-văduiască, după spusele lui Pavel, Dumnezeuul pe Care aceștia Îl venerau fără să-L cunoască (Fapte 17, 23-24). Profunda convingere a apostolului neamurilor era aceea că nu se putea găsi nici măcar un singur suflet care să fie *tabula rasa* în materie de lege morală. Păgânii aveau legea scrisă pe tablele de carne ale inimii (II Corin-teni 3, 3; Romani 2, 14-15). Dumnezeu Însuși era Cel care asigura pregătirea conștiinței lor. Pe de altă parte, era indispensabil pentru întărirea intuiției morale sănătoase, a avea un mod de viață care să permită cultivarea ei. Aceasta îi atrăgea pe păgânii „temători de Dumnezeu” în sinagogi.

Totuși păgânii nu erau toți bine intenționați față de noua reli-gie. Creștinii trebuiau să le suporte bârfele (I Petru 2, 12). Primii învățatori ai creștinismului săvârșeau o misiune apologetică deta-liată care, pe vremea apostolilor, consta în lupta contra superstițiilor populare, a idolatriei politeiste (Fapte 14, 8-19) și polemizau cu filosofii cunoscuți, precum epicureii și stoicii (Fapte 17, 18). Abia începând din secolul al doilea se poate vorbi despre influența mu-tuală dintre creștinism și moștenirea intelectuală a elenismului. Apostolii chemau în primul rând la o schimbare a vieții. Păgânii trebuiau să respingă idolatria, să renunțe să participe la sărbători și la numeroase obiceiuri imorale prezente în mijlocul lor²⁴. Păgânii, pe lângă învățătura despre Mesia, Mântuitorul lumii, trebuiau să accepte obligatoriu întregul mod de viață morală și rugăciune legate de această nouă învățătură. Păgânilor le displăcea ideea că propo-văduirea lui Hristos era o învățătură nouă (Fapte 16, 21). Birocrația de stat a Imperiului Roman nu admitea decât religiile tradiționale și manifesta o anumită neîncredere față de noile mișcări religioase care puteau provoca tulburări (Fapte 16, 21). După remarca judici-oasă a lui Augustin, apostolii predicau Evanghelia în fața unei lumi în care păgânii nu așteptau venirea lui Mesia după spusele profeți-lor – iar iudeii nu credeau că El venise după cuvintele apostolilor²⁵.

²⁴ Este remarcabil că termenul „idolatrie” (*eidololatreia*) nu este întâlnit printre autorii păgâni dinainte de Noul Testament sau în Septuaginta. Acest termen este mai curând un neologism creștin. Vezi I Cor. 5, 10-11; 6, 9; 10, 7-14; Gal. 5, 20; Col. 3, 5; Ef. 5, 5; I Pt. 4, 3; Apoc. 21, 8; 22, 15.

²⁵ Augustin, *De Trinitate* XIII, 24.